

A review of George Berkeley's views

——
जॉर्ज बर्कले दशनसमीक्षणम्

——
Document Information

Text title : A review of George Berkeley's views

File name : jarjabakaledarshanasamIkShaNam.itx

Category : misc, article, pradIptakumArananda

Location : doc_z_misc_general

Author : (Copyright) Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

Transliterated by : Pradipta Kumar Nanda pknanda65 at gmail.com

Proofread by : Pradipta Kumar Nanda

Acknowledge-Permission: (Copyright) Pradipta Kumar Nanda

Latest update : May 12, 2023

Send corrections to : sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

May 12, 2023

sanskritdocuments.org

A review of George Berkeley's views

જોર્જ બર્કલે દર્શનસમીક્ષણમ્

લેખક: - ડૉ. નન્દપ્રદીપકુમાર:

ઉપાચાર્ય, સર્વદર્શન-વિભાગમુખ્યશ્ચ

શ્રીજગન્નાથસંસ્કૃતવિશ્વવિદ્યાલય, શ્રીવિહાર, પુરી ૩

શોધસાર:-

ભારતીયા: ખલુ આધ્યાત્મિકવાદિન ઈશ્વર-જીવ-જગતાં વિષયે ચિન્તયન્તિ । આત્મતત્વાનુસન્ધાને પ્રાચ્યાનાં મતિ: સદૈવ સુદૃઢા દૃશ્યતે । ઇમે પાશ્ચાત્યા યદિવા આત્મતત્વ-જગત્તત્વવિષયે ચ યત્ર તત્ર કિમપિ કથયન્તિ, કિન્તુ એતેષાં વિચારપ્રક્રિયા પ્રાચ્યત: સંપૂર્ણભિન્ના । ભૌતિકવસ્તુનાં વિચારે તેષાં સમયોડતિવાહિત: । સ્થૂલ-બાહ્યપ્રત્યયચિન્તને નિરન્તર-કુશલા: પાશ્ચાત્યા: ખલુ સુક્ષ્માન્તરિકચિન્તનકર્તુમસમર્થા ચિન્તયન્તે । ઇદં બર્કલેદર્શનં પાશ્ચાત્યદર્શનિષ્વન્તર્ભૂતમ્ । અત્ર પૂર્વપ્રવર્તિતમતાનાં ખાણ્ડનં સ્વપક્ષખાણ્ડનં ચ કૃત્વા વિચારપ્રક્રિયા પ્રચલતિ । અમૂર્તપ્રત્યયવાદખાણ્ડનમ્, જડદ્રવ્યખાણ્ડનં, ભાષાવિશ્લેષણાદીનાં બહુવિષયા: મુખ્યરૂપેણાત્ર સમુપસ્થાપિતા: દૃશ્યન્તે । પાશ્ચાત્યેષુ અન્યતમ: સૂદૂરપ્રસારિ-સ્વકીયમતમુપસ્થાપિતવાનયમાચાર્યો બર્કલે મહોદય: । સુતરામેતદર્શનમવશ્યં વિચારણીયં પ્રતિભાતિ । સ્થાલીપુલાકન્યાયેન દર્શં દર્શં કેનાપિ સારલ્યેન બર્કલેમતમુપસ્થાપયાષ્ચામીતિ મનસિ વિચિન્ત્યડગ્રેસરામિ । (i)

કૂટશબ્દા:-

બર્કલે, અમૂર્તપ્રત્યય: , જડદ્રવ્યમ્, ભાષા-વિશ્લેષણમ્

પ્રાસંગિકોપક્રમ:-

Bishop (George) Berkely (૧૬૮૫-૧૭૫૩) પ્રસિદ્ધં નામ । અદ્ભૂતં વ્યક્તિત્વમ્ । માન્યો દાર્શનિકો વિજ્ઞાનવાદસ્યૈ । “કલોઇન” નગરસ્ય પાદ્રી Bishop પૂજાર્હ: । (ii) ઇન્દ્રિયાનુભવવાદસ્ય અગ્રગામિયોહ્યા જર્જ બર્કલિ: ૧૨/૦૩/૧૬૮૫ ખ્રીષ્ટાબ્દે “આચારલાણ્ડ Ireland “ સ્થિત “કિલકેનિ Kilkenny “ નામકે ક્ષેત્રે સ્વાસ્તિત્વસંપન્નો બભૂવ । (iii) સ ખલુ પ્રથમ: પૂર્વાચાર્ય-લિખિતાનિ શાસ્ત્રાણિ સમ્યગધીત્ય તાનિ સર્વાણિ તત્યાજ ।

બર્કલે “વિલિયમ બર્કલે” ઇત્યસ્ય જ્યેષ્ઠ: પુત્ર: આસીત્ । પિતા વિલિયમ બર્કલે તત્રત્ય “સજ્જન:” (iv) ઇતિ શ્રૂયતે । ૧૬૯૬ તમે વર્ષે કિલકેની-મહાવિદ્યાલયે, ૧૭૦૦ તમે વર્ષે ડબ્લિન-નગરસ્ય ટ્રિનિટી-મહાવિદ્યાલયે ચ પ્રવેશં પ્રાપ્તવાન્ સ: , તત્રૈવ બી।એ। degree કૃત્વા ૧૭૦૪ તમે ફેલોશિપ્ પ્રાપ્તવાન્ । પશ્ચાત્તેન ભૌતિકપદાર્થપ્રસંગે

समीक्षात्मकमध्ययनं चकार । तस्मिन्तने मुष्याः प्रभावोऽनुभववादः आसीत् । लक्ष् प्रवर्तितवादस्य पुनरीक्षणं समाप्य सयौक्तिकं विज्ञानवादः प्रतिष्ठापितः । (v)

पाश्चात्यदर्शनस्य इतिहासे बर्कलेदर्शनस्य वैज्ञानिकत्वमतीव महत्त्वपूर्णमस्ति । अनेन विज्ञानवादः प्रतिष्ठापितः । विज्ञानवादस्य अयमारम्भः सामान्यतया प्लेटोतः इति मन्यते । यद्यपि बर्कले- पूर्ववर्तिनो दार्शनिकाः प्लेटोप्रभृतयो विज्ञानवादिनोऽभवन्, परन्तु अनुभव-विज्ञानयोः याथार्थ्यं न केनापि प्रमाणीकृतम् । विज्ञानविषयक-द्वन्द्वं सम्भवतो न निरस्तम् । भिन्नार्थेन इतः पूर्वं भौतिकवस्तूनां जडद्रव्याणां वा केनापि पूर्णतया निषिद्धं न कृतम् । ओषः सज्जनो बर्कले-महोदयः जडद्रव्यं सम्पूर्णतया भाण्डयित्वा अध्यात्मवादस्य प्रत्ययवादस्यैवा वा संस्थापनं विहितम् ।

Berkeley इत्यस्य मुष्यग्रन्थाः-

बर्कले महोदयस्य प्राधान्येन दशग्रन्थाः प्रसिद्धाः दृश्यन्ते । (vii) वक्ष्यमाणे तेषां नामानि प्रकाशनसमयाश्च प्रदत्तानि सन्ति ।

1. Common Place Book (सामान्यस्थानपुस्तकम्) 1705
2. An Essay Towards a New Theory of Vision (दृष्टेः नूतनसिद्धान्तस्य प्रतिनिबन्धः) 1709
3. A Treatise Concerning the Principles of Understanding (अवगमनसिद्धान्तसम्बद्धः ग्रन्थः) 1710
4. passive obedience (निष्क्रिय आज्ञापालनम्) 1711
5. An Essay Towards preventing the Ruin of Great Britain 1721 (ग्रेट् ब्रिटेन-विनाश निवारणत्सकः निबन्धः)
6. Three Dialogues Between Hylas and Philoneus 1731 (डाथलास्-डिलोनियसयोः मध्ये त्रयः संवादाः)
7. Alciphron or the Minute Philosopher 1732(अल्सिफ्रोन अथवा निमेषदार्शनिकः)
8. The Theory of Vision Viindicated and Explained 1733 (दृष्टिसिद्धान्तः विनिर्दिष्टः व्याख्यानं च)
9. The Analyst 1734 (विश्लेषकः)
10. A Defence of Free Thinking in Mathematics 1735

(गणितस्य स्वतन्त्रचिन्तन-रक्षाएम्)

ईश्वरसमर्थनम्-

બર્કલે મૂલતઃ ધાર્મિકદાર્શનિકોડસ્તિ । ઈશ્વરસ્ય આત્માનશ્ચ અસ્તિત્વં પ્રમાણયિતું સઃ માનવસ્ય પુણ્યં કર્તવ્યમિતિ સ્વીકરોતિ । તત્રયે ઈશ્વરાદીનામાધ્યાત્મિકવિષયાણામાધારસ્તદા સુદૃઢો સ્યાત્ યદા ભૌતિકવાદસ્ય ખણ્ડનં સંપૂર્ણતયા ન ભૂતમ્ । એતસ્માત્કારણાત્ બર્કલે ભૌતિકવાદં નાસ્તિકવાદં ચ સર્વથા નાંગીકૃતવાન્ । બર્કલે ઈસાઇ-ધર્મસ્ય પુરોહિતઃ Father આસીત્ । સમાજે ધાર્મિકભાવનાનાં ઉજ્જગરણમેવ સ્વકીયં પવિત્રં કર્મ મન્યમાનઃ સન્ સર્વદા જનાનાં પ્રવૃત્તૌ ધાર્મિકચિન્તાધારાં સર્જયામાસ । તદાનીં બર્કલે-દર્શનસ્ય મૌલિકસમસ્યા જીવવાદસ્ય ઈશ્વરવાદસ્ય ચ સ્થાપનમસ્તિ । (viii) ઈશ્વરવાદસ્ય સિદ્ધ્યર્થં બર્કલે આદર્શવાદસ્ય સમર્થનં કરોતિ, અથવા ઈશ્વરવાદસ્તસ્યાદર્શવાદાનુસારં પ્રભવતિ ।

વિજ્ઞાનવાદમુપસ્થાપનમ્-

અવધારણાવાદો વિજ્ઞાનવાદો વા વસ્તુતઃ સત્યમ્ । બર્કલે સિદ્ધાન્તાનુસારં પ્રત્યક્ષતો વયં ભૌતિકવસ્તુનિ ન પ્રાપ્તુમઃ, વિજ્ઞાનમેવ પ્રાપ્તુમઃ । તદેવ ધ્યેયમ્ । અનેન આત્મેશ્વર-જગદાદીનિ વિજ્ઞાનાનિ આધ્યાત્મિકવિષયાન્ વર્ણયન્તિ । અક્ષરશઃ યત્ વયં પશ્યામઃ સ્પૃશ્યામો વા તત્ર ભૌતિકં કિન્તુ વિજ્ઞાનરૂપમિતિ ભાવ્યમ્ । વિજ્ઞાનાત્ પરં કિમપિ ન વિદ્યતે । (ix)

વિજ્ઞાનાનામસ્તિત્વં મનસિ આત્મનિ વા વર્તતે । સુતરાં વસ્તૂનામસ્તિત્વમપિ આત્મનઃ સાપેક્ષં વા આત્મનિર્ભરમ્ । આત્મા એવ દ્રષ્ટા । સઃ અનુભવી અસ્તિ । આત્મનઃ ઇયમનુભવશક્તિઃ પરમાત્મનો વા ઈશ્વરસ્ય વા દાનમસ્તિ । આત્મા ઇન્દ્રિયાણામનુભાવકઃ ઉચ્યતે । બર્કલેદર્શનજ્ઞાતું તત્પૂર્વવર્તીનાં કેષાઞ્ચન દાર્શનિકાનાં વિચારમપેક્ષતે । અનુભવવાદસ્ય પરાકાષ્ટા સંશયવાદે અસ્તિ । બર્કલે ન અનુભવવાદસ્ય પ્રવર્તકો નાપિ તદ્દર્શનિ અનુભવવાદસ્યાન્તઃ પ્રાપ્યતે । ઇત્યત્ર બીજરૂપાનુભવસ્ય પરિવર્ધનં ભૂત્વા મહાબોધિરૂપેણાવિર્ભૂવ । બર્કલે અનુભવવાદસ્ય સંશોધનં કૃતવાન્, પરિમાર્જિતં કૃતવાન્ । અનુભવવાદે યા અસઙ્ગતિઃ આસીત્ સા સર્વા તૈર્નિરસ્તા । સ અનુભવવાદં પૂર્ણં કર્તુ પ્રયત્નઃ કૃતઃ । લક્ મહોદયસ્ય અનુભવવાદં બર્કલેમહોદયેન વિજ્ઞાનવાદે પરિવર્તિતં કૃતવાન્ ।

અમૂર્તતત્ત્વવિચારઃ-

અમૂર્તપ્રત્યયસ્ય ખણ્ડનં જોર્જ બર્કલે ઇત્યસ્ય દર્શનિ અતીવ મહત્ત્વપૂર્ણં મન્યતે । યતોહિ અસ્યાધારેણ સઃ સ્વદર્શનં તર્કસંગતં કર્તુ સમર્થોડભવત્ । ઉલ્લેખનીયં યત્, બર્કલે પૂર્વવર્તિ-દાર્શનિકો જોન્ લક્ અમૂર્તવિચારં કૃતવાન્ આસીત્ । બર્કલે મતે અયં અમૂર્તવિચારો લોકે દર્શનિ ચ બહ્વી અસઙ્ગતિં જનયતિ । “માનવીય-જ્ઞાનસિદ્ધાન્તાઃ” ઇત્યસ્મિન્ પ્રસિદ્ધે ગ્રન્થે તેન અસ્મિન્ વિષયે સમ્યગ્ગાલોચના વિહિતા । અસ્ય ગ્રન્થસ્ય ભૂમિકાયાં બર્કલે લક્ મતં દૃઢતયા સહ ખણ્ડનં કૃતવાન્ । અયં અમૂર્તવિચારઃ કઃ ? બર્કલે કસ્માત્તસ્ય ખણ્ડનં વિદધાતિ ? ઇતિ વિષયાન્ વિસ્તરેણ ચર્ચાકર્તુ પૂર્વ લોક-બર્કલેમતયોર્મધ્યે યત્ સાદૃશ્યમસાદૃશ્યં વા વિદ્યતે તદ્વિષયે અવલોકયામઃ । વિરોધસ્યાપિ કેચન બિન્દ્વોડત્ર પશ્યામઃ ।

અમૂર્ત પ્રત્યયસમીક્ષણમ્ (Abstracy idea)

લક્ અનુભવવાદી આસીત્ । તર્કવાદસ્ય વિરુદ્ધતાં પ્રદર્શ્ય અનુભવવાદં પ્રસ્તુય તેન જ્ઞાનસૃષ્ટૌ ઇન્દ્રિયાણાં ચ ભૂમિકા વિચારિતા । બર્કલે તર્કવાદસ્યાલોચકઃ અનુભવવાદસ્ય ચ કદાચિત્ સમર્થકઃ આસીત્ । લક્ નયે યદ્

વયં કિમપિ જાનીમઃ, તત્તુ આત્મ-સંવેદન-રૂપેણ ઇન્દ્રિયાણાં માધ્યમેન જાયતે । એવં ઇન્દ્રિયાનુભવોડસ્માકં જ્ઞાનસ્ય સીમા અસ્તિ । પરન્તુ ઇન્દ્રિયાનુભવાધારરૂપેણ દ્રવ્યમસ્તીતિ લક્ષ્ મતસ્ય સમર્થનં બર્કલે ન કૃતવાન્ । વસ્તુતોડસ્ય બાહ્યપ્રકરણસ્ય ખાણ્ડનં બર્કલે મહોદયસ્ય મુખ્યમુદ્દેશ્યમાસીત્ । યથા વયં આરમ્ભે દૃષ્ટવન્તઃ, ભૌતિકવિચારયુક્તાન્ જનાન્ ઉદ્ધર્તું તાન્ આસ્તિકત્વેન પ્રેરયિતું ચ બર્કલે ભૌતિકદ્રવ્યસ્ય ખાણ્ડનં અત્યાવશ્યકં ભાષિતમ્ । યતો હિ લક્ષ્ અમૂર્તવિચારાણામાધારરૂપેણ અક્રિયદ્રવ્યસ્ય અસ્તિત્વં સ્વીકૃતમ્ । બર્કલે અક્રિયદ્રવ્યસ્થાસ્વીકારાત્તખાણ્ડયિતું પ્રવર્તતે સ્મ ।

બર્કલેદ્વારા ખાણ્ડનમ્ -

કિમપિ સામાન્યં જાતિર્વા અમૂર્તપ્રત્યય ઉચ્યતે । યથા મનુષ્યે મનુષ્યત્વમ્ । યતો હિ રામ-શ્યામ-કામ-વિમલાદિનામાનિ જાતિવિચારાઃ પ્રવર્તન્તે । કેચન લોકાઃ કથયન્તિ યત્ માનવચિન્તને અમૂર્તપ્રત્યયચિન્તનસ્ય મહત્વપૂર્ણાં ભૂમિકા અસ્તિ । તાન્ વિહાય વિકાસો ન ભવિતુમર્હતિ । અનેન માધ્યમેન એવ માનવસ્ય જ્ઞાનસ્ય વિજ્ઞાનસ્ય ચ વૃદ્ધિઃ ભવતિ । અમૂર્તચિન્તનં કેવલં પશુભ્યઃ મનુષ્યાણાં શ્રેષ્ઠતાં સ્થાપયતિ । દ્રવ્યાણામસ્તિત્વવિષયે જનાઃ કથયન્તિ યત્, યદપિ વયં અનુભવદ્વારા ઇન્દ્રિય-માધ્યમેન યત્ જાનીમસ્તત્ કેવલો ગુણઃ એવ, પરન્તુ તેષામનેકગુણાનાં સમર્થનેન વયં દ્રવ્યસામાન્યમેવ કલ્પયામઃ । એવં અમૂર્તસંકલ્પનાસ્વીકારો ભવતિ । અમૂર્તતાયાઃ એષા ક્રિયા લોકે તર્કશક્તિરિતિ ઉચ્યતે । અત્રેન્દ્રિયાણિ કેવલં વિશેષાન્ પ્રકાશયન્તિ, પરન્તુ એતાન્ વિશેષાન્ પ્રાપ્ય બુદ્ધિઃ સઘઃ ક્રિયાશીલઃ ભવતિ, એતેષાં આધારેણ સામાન્યં નિશ્ચીયતે । બર્કલે ઉપર્યુક્ત-લોક મતસ્ય દૃઢતયા વિરોધઃ કૃતઃ । અસ્ય કૃતે બર્કલે નિમ્નલિખિતવાદાન્ પ્રદદાતિ સ્મ । (x)

માનવબુદ્ધૌ એતાદૃશી શક્તિઃ નાસ્તિ । ઉદાહરણરૂપેણ બર્કલે કથયતિ યદસ્માકં બુદ્ધેઃ અમૂર્તતાયાઃ શક્તિઃ અસ્તિ ચેદ્ ભાવચામસ્તર્હિ ભ્રમઃ એવ । યા વિશેષં ગૃહીત્વા સામાન્યં કરોતીતિ નિશ્ચીયતે । તે વદન્તિ- “અન્યજનેષુ એષા શક્તિઃ અસ્તિ વા ન, કેવલં તે વક્તું શક્નુવન્તિ, મમ કૃતે તુ અહં નિશ્ચયેન વક્તું સાહસં કરોમિ યત્ મમ કૃતે એતાદૃશી શક્તિર્નાસ્તિ । શ્વેત-કૃષ્ણ-લમ્બ-કુબ્જાદિપ્રત્યયવિચારેણ વયમમૂર્તપ્રત્યયસાધયિતું ન શક્નુમઃ । (xi)

૧. જ્ઞાનશાસ્ત્રીયતર્કઃ-

બર્કલેમતે જડદ્રવ્યં કદાપિ જ્ઞાનસ્ય વિષયો ભવિતું ન પારયતિ, અતઃ જ્ઞાનેન તસ્ય અસ્તિત્વં વિચારયિતું કદાપિ ન શક્યતે । જડદ્રવ્યજ્ઞાનં ન પ્રત્યક્ષેણ નાપિ બુદ્ધ્યા વા સમ્ભવતિ, પ્રત્યયમાત્રત્વાત્ ।

૨. તાર્કિકતર્કઃ-

લક્ષ્ નયે અસ્માકં બુદ્ધૌ વર્તમાનાઃ ષટ્ ક્ષમતાસુ એકા ક્ષમતા અસ્તિ યા અમૂર્તીકરણાભિકા Abstraction uchayate, યથા સામાન્યસ્ય Universal તથા દ્રવ્યસ્ય Substance પ્રાદુર્ભાવઃ સ્વીક્રિયતે । બર્કલે તન્ન આદ્રિયતે । તન્નયે અમૂર્તવિચારસ્ય ધારણા સર્વાદૌ ભ્રમાત્મકા । બાલભાષાયાં સામાન્યપ્રત્યયાઃ જાતિવાચક-સંજ્ઞારૂપેણ આગચ્છન્તિ, કિન્તુ તેષુ અમૂર્તીકરણક્ષમતા ન વિદ્યતે ।

૩. કાર્ય-કારણવાદઃ-

કર્યા-કારણવાદખાણનાર્થે બર્કલે ઉક્તં યત્ ચેતનસંકલ્પનાજનનશક્તિઃ અક્રિયદ્રવ્યેષુ ન, અપિતુ આત્મેશ્વરાદિષુ ચેતનસત્ત્વેષુ એવ વિચારણીયા । લક્ મહોદયસ્ય દ્વિતીયસ્તર્કો યત્ પ્રતીતિસ્મૃત્યોર્મધ્યે કોઽપિ ભેદઃ સિદ્ધ્યતિ । તત્ર સ્મૃતિનામ આન્તરિકસ્થિતિઃ । પ્રતીતિસ્તુ બાહ્યભૌતિકવસ્તુપ્રતીતિઃ । અનયોર્મધ્યે તાદાત્મ્યં નાસ્તિ । નાત્ર કાર્ય-કારણભાવઃ સ્વીક્રિયતે । (xii)

જડદ્રવ્યખાણનમ્-

બર્કલે ઇત્યસ્ય મતે અમૂર્ત-વિચારણામ્ (જાતિ-વિજ્ઞાનાનામ્) નિષેધં વિના વયં જડવસ્તૂનામ્ અસ્તિત્વં નિવારયિતું ન શક્નુમઃ । યતઃ અમૂર્તવિચારઃ અક્રિય-જડવસ્તુનઃ સ્વરૂપાઃ સન્તિ । અમૂર્તવિચારસ્ય અથવા કાલ્પનિકસામાન્યસ્ય આધારેણ જડવસ્તુનો જ્ઞાનપ્રાપ્તુમઃ । વયં વિવિધમનુષ્યેષુ મનુષ્યત્વં કલ્પયામઃ, નાનાજાતીયેષુ ગોષુ ગોત્વં વિચિન્તયામઃ । યદિ વયં સામાન્યજાતિં પ્રત્યયં વા નિરાકુર્મસ્તર્હિ જડદ્રવ્યસ્ય નિરાકરણે સહાયતાં પ્રાપ્સ્યામઃ ।

અત એવ બર્કલે કથયતિ યત્ અસ્માકં ભૌતિકવસ્તૂનામ્ વિશ્વાસસ્ય મૂલકારણમ્ યોડમૂર્તવિચારઃ સઃ કાલ્પનિકઃ । સાધુષાષાપ્રયોગાભાવાત્ । અમૂર્તવિચારઃ ભાષાયાઃ દૂષિતઃ પ્રયોગઃ અસ્તિ (xiii) ઇતિ વર્કલે આચાર્યા વિવદન્તે ।

ભાષાવિશ્લેષણમ્-

ભાષાયાઃ પ્રકૃતિઃ તસ્યાઃ દુરુપયોગઃ ચ -

બર્કલે પ્રથમં ભાષાયાસ્તસ્ય દુરુપયોગસ્ય ચ દર્શને વિચારઃ કૃતોઽસ્તિ । યતો હિ અધિકાંશઃ દાર્શનિકસમસ્યાઃ ભાષાયાઃ દુરુપયોગાદ્ હિ ઉત્પદન્તે । અત એવ બર્કલે કથયતિ યત્ પ્રથમં ભાષાયાઃ સમ્યક્ પ્રયોગો જ્ઞાતવ્યઃ, યેન અનુચિતપ્રયોગ-પરિહરિતું શક્નુમઃ । પ્રથમં ભાષા, તસ્ય વ્યક્તીકરણપ્રક્રિયા, અસાધુપ્રયોગઃ, વ્યવહારસ્થાનાનિ વિષયે સમ્યગ્જ્ઞાત્વા દર્શનક્ષેત્રે તસ્યાઃ સાધુપ્રયોગઃ કર્તવ્યઃ । અન્યથા ભાષાસમસ્યા બારમ્બારં સમાયાતિ । અત્ર વયં ચિન્તયામઃ યત્ બર્કલે દાર્શનિકવિષયાન્ વિહાય ભાષાવિજ્ઞાનસ્ય વિષયે કસ્માદુપદિશતિ ? । સમાધાનમત્ર બર્કલે ભાષાવિજ્ઞાનસ્ય વ્યાકરણસ્ય ચ પ્રશ્નં ન ઉત્થાપયતિ । કિન્તુ દાર્શનિકકઠિનતાયાઃ એકમાત્રં કારણં ભવતિ ભાષાસમસ્યા ઇતિ પ્રમાણયતિ । ।

ભાષાયાઃ દુરુપયોગઃ એવ વિચારાન્ જટિલાન્ દોષપૂર્ણાન્ ચ કરોતિ । ઇત્યત્ર સાધુપ્રયોગજ્ઞાનમ્ અત્યાવશ્યકમ્ । પ્રાયશો વયં દાર્શનિકાઃ યદિવા અસ્યાઃ સમસ્યાયાઃ સમાધાનં કુર્મઃ, તથાપિ ન પૂર્ણતયા । ફલતઃ ક્રમશઃ સમસ્યાઃ વર્ધમાનાઃ ભવન્તિ । પ્રત્યેકસ્ય સમાધાનં પ્રાપ્તુમઃ, નૂતના સમસ્યા કાચિદુત્પદ્યતે । એવં સમસ્યાનાં સંખ્યા સીમાતીતા ભવતિ તથા ચ વયં કિમપિ અન્તિમં સમાધાનં કર્તું ન ન શક્નુમઃ । યસ્માત્ પરં સમસ્યાઃ ન ઉત્પદન્તે । પ્રશ્નોઽસ્તિ એતાઃ સમસ્યાઃ કથં સમાપ્તાઃ ભવેયુઃ? કિમર્થં વયં અન્તિમનિદાનં ન પ્રાપ્તુમઃ ? બર્કલે અસ્ય ઉત્તરં પ્રદદાતિ -યદિ વયં અસ્માકં સમસ્યાયાઃ વ્યર્થતાં જ્ઞાતું આગચ્છામઃ તર્હિ સમસ્યાયાઃ સમાપ્તિઃ ભવિષ્યતિ । xiv

ઉપસંહાર:-

पाश्चात्यदर्शनेषु जोर्ज बर्कले दर्शनस्य लोकप्रियता जनजनविदिता । समाजसेवा आसीदस्य मडानुभावस्य
थरमा पराकाष्ठा । ईश्वरवादप्रसंगो भवतु वा दृष्टिनारायणस्य सेवा, यत्र कुत्रापि तस्याविर्भावो बलवत्तरः
तदानीन्तनःसमाजे । जनसेवा संपादयितुमनेन चिकित्सापद्धतिरपि कापि विधिभिन्ना श्रूयते xv । सूक्ष्मदार्शनिक-
विचारो बर्कलेदर्शने लाबित्यपूर्णाङ्गेषु प्रकाशितः । सर्वत्र अध्यात्म्यवादविचारप्रसंगे विचार्यमाणोऽस्य दर्शनस्य
योगदानं मूलत्वपूर्णं वक्तुमिच्छ्यते । अत्याधुनिक-मनोवैज्ञानिकाः केचन बर्कलेमतं समर्थयन्ति अन्ये नाद्रियन्ते
। अत्यलं पल्लवितेन ।

— लेखकः - नन्दप्रदीपकुमारः

Written by Dr. Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orisa pknanda65 at gmail.com

—
A review of George Berkeley's views
pdf was typeset on May 12, 2023
—

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

